

„Zamyslete se však jednu krátkou tichou chvíli nad tou Součkovou“

K publikačním osudům *Neznámého člověka* Milady Součkové
Zuzana Říhová

Od roku 1940 vydávala Milada Součková svá díla v oficiálních nakladatelských domech. Dvojromán *Odkaz, Zakladatelé* byl publikován v nakladatelství Čin, poté převzalo vydávání děl Milady Součkové vydavatelství Melantrich. Zde vyšly v rychlém sledu za sebou tři knihy – básnická sbírka *Žlutý soumrak* (1942), soubor próz *Škola povídek* (1943) a román *Bel canto* (1944). Redakce Melantrichu měla od roku 1943 k dispozici další rukopis, román *Neznámý člověk*; ten zde však nikdy nevyšel. Na jaře roku 1948 Součková veřejně vystoupila proti únorovému převratu a její dočasná pozice na konzulátu v New Yorku se proměnila v exil, ze kterého se do Československa již nikdy nevrátila. Až v roce 1958 komise literární soutěže Křesťanské akademie a České kulturní rady v exilu doporučila román *Neznámý člověk* k vydání; vyšel v roce 1962 v edici Sklizeň svobodné tvorby, téměř dvacet let od svého vzniku.¹ V Čechách byl román publikován poprvé roku 1995, dvanáct let po smrti autorky, nejprve v edici *Žatva* v nakladatelství Český spisovatel, poté v roce 2005 v rámci Díla Milady Součkové v nakladatelství Prostor.²

V určení příčin, které zabránily vydání románu *Neznámý člověk* v poválečném Melantrichu, se literární badatelé různí. Kristián Suda zastává názor, „že odmítnutí historie jako jednou provždy vytvořeného modelu a mýtu byl asi pravý důvod, proč bezprostředně po válce byly rukopisy *Svědectví* i *Neznámého člověka* pražskými nakladatelstvími z ideologických důvodů nepřijaty“.³ Oproti němu Karel Milota odmítl opožděnému vydání *Neznámého člověka* přisuzovat jakýkoli hluboký význam a označil jej opakovaně za náhodu: „problematické pocty ‚prozaického epilogu Součkové‘ se mu dostalo úplně náhodou, prostě proto, že v příslušnou dobu zřejmě nenašel nakladatele“.⁴ Tvrzení Karla Miloty není však zcela přesné; rukopis svého nakladatele – prestižní vydavatelství Melantrich – našel, ten nicméně po dobu čtyř let nepodnikl žádné kroky k vydání díla.

Z jakého důvodu nevyšel text pokládáný za klíčové dílo českého modernismu? V této případové studii budeme na základě historických dokumentů a dochované korespondence, uložené v autorčině pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, usilovat o rekonstrukci osudů rukopisu románu *Neznámý člověk* a pokusíme se pojmenovat

1) Milada Součková patřila k pravidelně oceňovaným: cenu obdržela za své sbírky poezie *Pastorální suita, Alla Romana* (v publikacích mylně uvedena jako Jarmila Součková). *Neznámý člověk* byl společně s básnickou sbírkou *Gradus ad Parnassum* v roce 1960 oceněn tzv. Říjnovým uznáním – srov. Michal Příbáň: *Prvních dvacet let. Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948–1968*, Brno, Host 2008, s. 231–234.

2) Milada Součková: *Neznámý člověk. Román*, Norman, Česká kulturní rada v zahraničí 1962; táž: *Neznámý člověk*, eds. Kristián Suda, Richard Štencl, Praha, Český spisovatel 1995; táž: *Neznámý člověk*, Dílo Milady Součkové, sv. 7, eds. Kristián Suda, Richard Štencl, Praha, Prostor 2005.

3) Kristián Suda: „V pozůstalosti Milady Součkové“, *Revolver Revue* 14, 1998, č. 37, s. 185–186.

4) Karel Milota: „Pojď dál a nezůstávej pořád pozadu! Na okraj nového vydání *Neznámého člověka*“, *Literární noviny* 6, 1995, č. 29, s. 6.

spleť možných příčin, které zabránily vydání románu *Neznámý člověk* v Melantrichu a odložily jeho recepci o desítky let. Zatímco v první části pracujeme s verifikovatelnými údaji, v druhé části se přesuneme zcela do roviny hypotéz. Příčiny nevydání rukopisu Milady Součkové budeme sledovat ve dvou rovinách: nejprve se zaměříme na rovinu ekonomicko-ideologickou (na ztížení vydavatelských podmínek, proměnu čtenářského zájmu a profilu poválečných nakladatelství aj.) a poté na rovinu estetickou (na inovativnost díla Milady Součkové apod.). Naším cílem není autoritativně určit jedinou překážku, která v letech 1943–1949 zabránila románu Milady Součkové v cestě ke svému čtenáři, ale pozorovat a popsat méně viditelné regulace knižního trhu, v jejichž důsledku se dobové literární pole stalo pro vydání jednoho z vrcholných děl českého modernismu „neproniknutelné“.

Svědectví korespondence

V rámci lyrické soutěže doporučila porota komise nakladatelství Melantrich v roce 1941 k vydání básnickou sbírku Milady Součkové *Žlutý soumrak*, která vyšla jako padesátý třetí svazek edice Poezie.⁵ Již v prosinci téhož roku obdržela Součková smlouvu na vydání další knihy, prózy *Škola povídek*, která vyšla stejně jako autorčina předchozí básnická sbírka s obálkou Františka Muziky v roce 1943. O pět měsíců později, v dopise z 3. května 1943, potvrdil Melantrich uzavření smlouvy na „delší novelu v chystané knihovně aktuálních próz českých spisovatelů“, jejíž rukopis měl být do nakladatelství teprve dodán (dle smlouvy nejpozději do 1. července 1943). Jednalo se pravděpodobně o knihu *Bel canto*, za kterou Součková obdržela ve velké románové soutěži Melantrichu odměnu deset tisíc korun.⁶

Kancelář Melantrichu upozornila Součkovou, že rozhodnutí poroty musí podle platných předpisů předložit hlavnímu úřadu literární cenzury, ministerstvu lidové osvěty, ke schválení, a teprve poté mohou přistoupit k vydání. Podmínku schválení knihy zopakoval v dopise Součkové rovněž tehdejší ředitel Melantrichu Josef Träger. Přestože na potvrzení k vydání knihy musela redakce čekat, odměnu za román odeslal Träger záhy po vyhlášení výsledků soutěže, s pouhou připomínkou, že připsání peněz ještě neznamená kladné rozhodnutí ministerstva lidové osvěty: „nemůžeme tedy s vaším poctěným románem zatím nic dělat než vyčkávat, jak ministerstvo rozhodne.“⁷ Smlouvu o vydání práce nakonec Součková obdržela již 11. června 1943.

5) K vývoji názvu a okolnostem vydání srov. Pavel Janáček: „Od 39 básní k Žlutému soumraku: Zpráva o slozce Milady Součkové v melantrišském archivu“, *Tvar* 8, 1997, č. 6, s. 5–6. Přestože Součková od původního názvu sbírky *39 básní* poměrně rychle upustila, je možné, že se inspirovala názvy básnických sbírek Dylana Thomase, který společně se Součkovou publikoval v časopise *The Booster/Delta* mezi lety 1937–1939 – srov. Zuzana Malá: „Milada Součková a časopis *The Booster/Delta*“, *Česká literatura* 62, 2014, č. 3, s. 395–409. Máme na mysli především jeho sbírky *18 Poems* (1934) a *Twenty-Five Poems* (1936), které Součková pravděpodobně znala.

6) Součková Trägerovi v dopise z 11. srpna 1943 nadšeně děkuje za příslibenou finanční odměnu, neboť právě vyjednává o koupi husy: „sním jako v bajce o tom, že husa bude mít litr sádla, tři litry sádla, a jak je člověk stále nakloněn věřit, že ho potká nečekané štěstí, husa může mít i šest litrů sádla!“ Nicméně ihned dodává: „A proto bych ráda věděla nejen, že dostanu deset tisíc, ale také, jaké jsou další osudy mého románu a mé krátké prózy, kterou jsem Vám odevzdala. Velmi bych Vás prosila, abyste mi, až budete mít chvíli času, dal o tom nějakou zprávu.“ Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Josef Träger, Milada Součková Josefu Trägerovi 11. 8. 1943.

7) LA PNP, Milada Součková, Josef Träger Miladě Součkové 13. 8. 1943.

Součková, zřejmě podpořena úspěchy v melantrišských soutěžích i osobním oceněním ředitele Melantrichu, předala Josefu Trägerovi další tři rukopisy: esej *Hlava umělce*, rukopis literárního deníku *Svědectví*, který nemohl být v roce svého dokončení (1939) z politických důvodů publikován, a román *Neznámý člověk*. Eсей vyšla v nakladatelství Pamir jako první svazek edice Blíženci v roce 1946. Zbylé dva rukopisy, *Svědectví* a *Neznámý člověk*, v Melantrichu stále čekaly na své vydání.

V květnu roku 1946 informoval Josef Träger šéfredaktora *Listů* Jindřicha Chaluppeckého o úpravě honoráře Milady Součkové za její příspěvek do časopisu, neboť „její kniha vyjde v našem nakladatelství a [...] její otisk je vlastně nepřímou propagací této knihy“.⁸ Träger tento dopis nadiktoval, aniž by však první číslo *Listů* vůbec otevřel. To učinil až druhý den a urgentně informoval Chaluppeckého o své chybě:

bohužel Vás musím překvapit neradostnou zprávou, že včerejší svůj dopis pokládám za nepsaný [...]. V žádném případě však nepokládám za úměrný honorář pí. Součkové, neboť v první chvíli jsem se domníval, že *Listy* otiskují její *Válečný deník* [zde má pravděpodobně na mysli rukopis *Svědectví* s podtitulem *Deník z roku 1939, ZŘ*], který slíbila vydat v našem nakladatelství, pokud se jí nepodaří umístit jej v nakladatelství Svoboda. Její báseň byla jednak otištěna jako soukromý tisk, jednak není zdaleka té hodnoty, aby za ni dostala honorář tak vysoký, jaký by dostala za knižní vydání.⁹

Poměrně ostrý odsudek *Mluvícího pásma* nicméně dokazuje, že Josef Träger rukopisy Milady Součkové ještě na jaře roku 1946 plánoval vydat.¹⁰

Na podzim roku 1946 přijala Milada Součková místo na konzulátu v New Yorku a od této doby byla zcela odkázána na komunikaci *per correspondentiam* (dříve se s Trägerem, pokud nepobývala v Bechyni, setkávala v Praze osobně). Součková, vědoma si ztráty možnosti osobního rozhovoru se svým nakladatelem, zvyšovala v dopisech Josefu Trägerovi naléhavost otázek po budoucnosti svých rukopisů. V dopisu z 29. října 1946 píše:

Pane doktore, skoro jste mi slíbil, že moje knížky vyjdou o Vánocích, řekl jste to tenkrát spontánně a já jsem zadoufala. Teď vím, že už to nebude, ale prosím vás, nenechávejte mě tak zcela stranou. Já pracuji a připravuji nové věci, a je to pro mě velký handicap i pracovní i životní, ta myšlenka, že musím stále zápasit tam, kde jiní mají vše tak snadné.¹¹

Naléhání se ke konci dopisu proměňuje v úpěnlivou prosbu: „zamyslete se však jednu krátkou tichou chvílí nad tou Součkovou.“¹² Jediné, čeho se Součková na svá naléhání dočkala, byla Trägerova vyhýbavá odpověď – po výčtu příkladů obecně se zhoršující situace

8) LA PNP, Jindřich Chaluppecký, Josef Träger Jindřichu Chaluppeckému 10. 5. 1946.

9) LA PNP, Jindřich Chaluppecký, Josef Träger Jindřichu Chaluppeckému 11. 5. 1946.

10) O svolení k otištění básně *Mluvící pásmo* požádal Chaluppecký Miladu Součkovou na jaře roku 1945. Součková bez váhání souhlasí, nicméně za otisk básně žádá po Melantrichu jak honorář, tak záruku následného knižního vydání. Přepokládá však velké komplikace: „jen kdyby Melantrich byl ke mně trochu slušný. Já jsem totiž pro něho stále ta druhá, ne-li třetí garnitura, a to mě sere.“ LA PNP, Milada Součková, Milada Součková Jindřichu Chaluppeckému 11. 7. 1945.

11) LA PNP, Josef Träger, Milada Součková Josefu Trägerovi 29. 10. 1946.

12) Tamtéž.

vydávání knih Součkové sdělil: „Proto Vám nemohu závazně udat lhůtu, v níž přistoupíme k vydání aspoň jedné Vaší práce.“¹³

Součková se v Americe ocitla v obtížné situaci. V korespondenci s Chalupeckým si stěžuje na velmi tvrdé pracovní podmínky (nemá byt ani kancelář), avšak až na tyto kusé informace nemáme o počátcích jejího pobytu v Americe podrobnější svědectví. Podstatnou část korespondence zabírají dotazy na vydání rukopisů, které zanechala v Čechách, neboť její „ctižádostí není být kulturní atašé, ale spisovatel“. Trägerova neurčitá odpověď ohledně vydání jejích rukopisů v Melantrichu ji, jak ihned sděluje Chalupeckému, „otrávila na několik dní“, neboť nebylo jasné, zda jeho slova znamenají naději či definitivní odmítnutí. Chalupeckého proto nabádala:

Budu Trägerovi psát, ale **prosím Vás srdečně**, promluvte s ním mým jménem a vezměte si to na starost. [...] Buď ať Träger řekne upřímně Vám, co zamýšlí – vždyť vím, že se chystají vydávat knihovnu s velkými náklady a Hostovskému tu rvou rukopis z ruky –, nebo naložte s rukopisy, jak uznáte za dobré, už ani na peníze nehledím, jen aby to bylo publikováno.¹⁴

Informace o chystané knižnici beletrie, klubovní knihovně, která měla vycházet v mnohatisícových nákladech, Součkové znovu vrátila víru ve vydání rukopisů zanechaných v Melantrichu. „Tak přece už něco bude potřebovat?“ naráží na nezáměr svého nakladatele v dopise Chalupeckému.¹⁵ K plánované řadě beletrie ve velkých nákladech však nedošlo. Na jaře 1947 byl Josef Träger ze své funkce odvolán a na jeho místo usedl Zdeněk Richter;¹⁶ komunikace mezi Součkovou a Melantrichem na trase Praha – New York pravděpodobně zcela vyhasla. Ještě téhož roku požádala Součková naposledy Jindřicha Chalupeckého, aby se v Melantrichu doptal, co zamýšlí s jejími rukopisy, neboť dle jejích informací nakladatelství bojují s nedostatkem kvalitní původní literatury:

Onehdy tu byl od Borových Jiránek a naříkal, že nikdo nic nepíše, že nemají co vydávat. A já i tady vidím, jak se vydávají všelijaké anekdoty z minulého století, jen aby bylo co tisknout a přetiskují se Heydukové a já nevím co. Mě už to nerozčiluje, ale když tu vidím takového Jiráňka, tak se mi přece vžene krev do hlavy a vidím červeně.¹⁷

Hluboké pochybnosti o možnosti vydání vlastních rukopisů v kontrastu s návratem k – z hlediska Součkové „staré“ – národní literatuře z 19. století a s pracovními

13) LA PNE, Milada Součková, Josef Träger Miladě Součkové 16. 11. 1946.

14) LA PNE, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 29. 11. 1946.

15) LA PNE, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 6. 1. 1947.

16) O napjatých vztazích mezi Josefem Trägerem a vedením národních socialistů hovoří Robert Sak: *Život na vidrholci. Příběh Bedřicha Fučíka*, Praha – Litomyšl, Paseka 2004, s. 228.

17) LA PNE, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 10. 11. 1947. Součková v tomto období řeší rovněž spory s nakladatelstvím Pamir, které jí za vydání *Hlavy umělce* nezaplatilo. Žádá nejprve Chalupeckého a posléze Jiřinu Haukovou o vyzvednutí zbytku honoráře, pravděpodobně však bez úspěchu. V červnu 1947 urguje Chalupeckého: „Prosím Vás, předejte tu pamirskou záležitost Syndikátu, to přece není možné, aby mě připravili o prachy.“ LA PNE, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 2. 6. 1947. V listopadu téhož roku pokračuje: „Prosím Vás, vymožte mi ty peníze od toho Pamiru, já jsem si dala šít nějaké věci v Praze a budu potřebovat peníze.“ LA PNE, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 10. 11. 1947.

a publikačními možnostmi jiných ústí v pocity zmaru a skepse: „a já jsem stále ta zasraná M. S.“¹⁸

Vzrůstající tlak, který Součková v korespondenci vyvíjela na otištění svých uměleckých prací, nebyl motivován pouze touhou stát se vydávanou a čtenou spisovatelkou, jakkoliv knižní vydání představovalo pro Součkovou vyvrcholení tvůrčího úsilí, po kterém většinu svých rukopisů ihned zničila: „Přece jen budu mít klidnější pocit, když vím, že už to bude vytištěno, že to zůstane. Rukopis se totiž ztratí a nezůstane vůbec nic.“¹⁹ Neslábnoucí úsilí o vydání rukopisů v Melantrichu významně motivovala také změna autorské poetiky, kterou Součková procházela v prvních letech svého pobytu v Americe. V korespondenci často zmiňuje potřebu uzavřít své válečné tvůrčí období a odhodlání využít zcela odlišné tvůrčí postupy v práci na nových textech. Pocit uměleckého odcizení se týkal především románu *Neznámý člověk*: „Objevila jsem v poslední době, že jsem se tu moc změnila. Budu psát jinak než dosud. Četla jsem nedávno kus svého *Neznámého člověka*, a ne že bych to chtěla zapírat, ale už je mi to docela cizí,“ píše na podzim roku 1947 Jindřichu Chalupeckému. Dále ho informuje o práci na tzv. velké *Hlavě umělce*, „která se bude jmenovat docela jinak“, a slibuje mu dokonce americký román: „Pane Chalupecký, to bude bašta, něco pro Vás do *Listů* nebo pro Vaše soukromé potřeby.“²⁰ Namísto „amerického románu“, který Součková pravděpodobně nikdy nenapsala, poslala v listopadu 1947 Jindřichu Chalupeckému do *Listů Tři americké povídky*.

Po prázdninách roku 1947 byl zájem Součkové o vydání rukopisů v Čechách poněkud potlačen nadějami na publikování vlastních uměleckých prací v Americe. Součková považovala americký trh za otevřenější než český, dle jejího názoru nakladatelé „nenaletí na blbosti a mají smysl pro nové věci“ (tužkou při korekturách dopisu je za slovo blbosti vložena věta „které se jim od nás někdy nabízejí. Příklady neříkám z diskrétnosti“).²¹ Na základě korespondence se můžeme domnívat, že v Americe na konci roku 1947 usilovala o vydání rukopisu *Hlavy umělce* (II), který u zahraničních vydavatelů vzbudil dle jejího tvrzení velký zájem: „Dokonce se mi nabízí, že mi přeloží výňatky na ukázkou. Tak vidíte, že naděje tu je velká.“ Pro tato případná americká vydání potřebovala Součková své rukopisy, uložené v jejím starém bytě. V dopise na Tři krále roku 1947 žádá Chalupeckého konkrétně o zaslání rukopisů *Neznámý člověk*, *Svědectví* a balíků *Hlavy umělce* – k americkému vydání próz Milady Součkové však nikdy nedošlo.²²

Na počátku roku 1948 byla Součková marným úsilím prosadit v českých nakladatelských domech své práce paralyzována: „Tak ráda bych psala, mám hlavu jako věrtel, nadřžená jsem až hrůza, a nemůžu. Co si mám myslet, když u nás vydávají páni spisovatelé a dostávají za to velké peníze, a já nemohu vydat, kromě u vás v časopisu [v Chalupeckého *Listech*, ZŘ], ani řádku.“ Několikaletý boj o vydání rukopisů v Melantrichu v tento okamžik vzdala: „Věci od Melantrichu vyzvedněte, jsou to pacholci, a dělejte s nimi, co chcete, nebo nedělejte, vkládám to ve Vaše ruce.“²³ Pravděpodobně na počátku roku 1948 (dopis

18) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 10. 11. 1947.

19) Tamtéž.

20) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 18. 7. 1947.

21) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 6. 1. 1947.

22) Tamtéž.

23) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 5. 1. 1948.

je nedatován) posílá do nakladatelství Melantrich strohou žádost: „Vydejte prosím mé rukopisy *Svědectví* a *Neznámý člověk* panu Jindřichu Chalupeckému.“²⁴

Další cesta rukopisu *Neznámý člověk* vedla k Jiřímu Kolářovi do družstevního nakladatelství Dílo přátel umění a knihy (Družstvo Dílo). Jiří Kolář 8. března 1948 adresoval Miladě Součkové podmínky smlouvy (třináct procent z prodejní ceny knihy a dvacet výtisků zdarma) a zavázal se za Družstvo Dílo vydat knihu v nakladatelském období 1948–1949.²⁵ Do vydání však zasáhla rezignace Milady Součkové na pozici kulturního atašé v New Yorku, podaná jen několik týdnů po obdržení smlouvy. Román *Neznámý člověk* nakonec v Čechách za života autorky nikdy nevyšel.

„To jsem mohla tisknout a byla jsem spisovatel.“

Možnosti a strategie poválečného Melantrichu

Nakladatelství Melantrich v poválečném období zpočátku pokračovalo ve staré praxi. V edičním plánu se opakují jména jako Jarmila Glazarová, Benjamin Klička, Josef Václav Sládek, Ivan Olbracht a Marie Majerová s Marií Pujmanovou a tato skladba přetrvává rovněž v poválečném období, kdy byly publikovány knihy akcentující stěžejní hodnoty českého písemnictví (již za války Spisy J. V. Sládka, Jakuba Arbesa, po válce Spisy Vladislava Vančury aj.). Vydávání tzv. národní klasiky je obecným rysem tohoto období krize liberalismu a modernismu, je patrné nejen z nakladatelských plánů Melantrichu. Jak píše historik Jan Dobeš,

kultura a umění již neměly být věci vyvolené a oddělené intelektuální menšiny, neměly sloužit k uspokojení tvůrců a úzkého okruhu publika, ale širokých vrstev národa. Tato tendence, vycházející spíše shora, se ovšem setkávala s komplementární proměnou vkusu a norem, což se promítlo do nové poptávky. Veřejnost žádala ve chvílích těžkých zkoušek spíše umění, které bude hladit a utěšovat než drásat a zneklidňovat. Výrazně se proto zvýšil zájem o klasické autory a díla české kultury, spjaté s minulostí národa, s českou krajinou a domovem. [...] Ideje a myšlenkové formule národního obrození zažívaly ve třicátých a čtyřicátých letech pozoruhodnou renesanci. Odrážela se v tom, že z ústraní byla vyzvednuta jména různých obrozeneckých autorů.²⁶

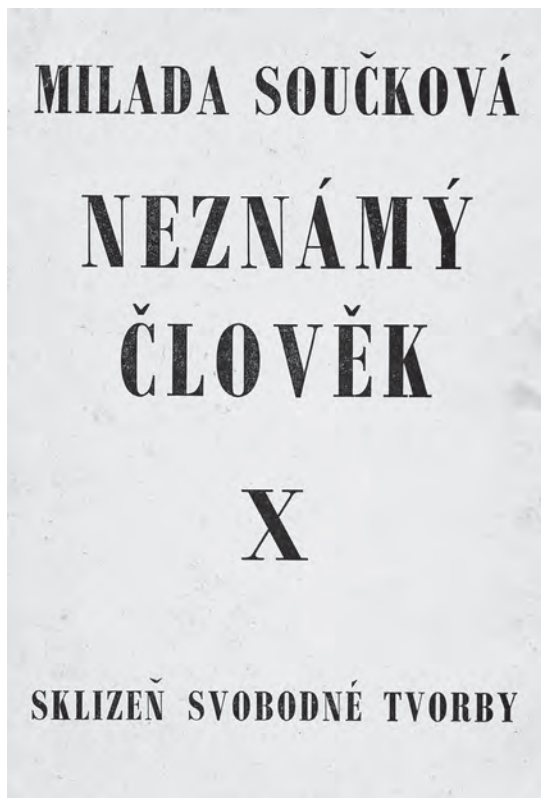
Přes převažující orientaci Melantrichu na prověřenou literární tradici vycházely za protektorátu moderní (modernistické) texty Milady Součkové. Aniž by se musela slovy Chalupeckého účastnit „tance mezi zakázaným a povoleným“,²⁷ neboť jádro její tvorby netkvělo v kulturních jinotajích, ale v práci se strukturním materiálem

24) LA PNE, Josef Träger, Milada Součková Josefu Trägerovi, b. d.

25) LA PNE, Milada Součková, Jiří Kolář Miladě Součkové 8. 3. 1948.

26) Jan Dobeš: „Nečekané paralely aneb Proudý skrytý pod povrchem mocenských změn“, *Soudobé dějiny* 16, 2009, č. 4, s. 653–663, zde s. 661.

27) Autory vydávající (vystavující) svá díla za protektorátu odsoudil Karel Teige, který vyslovil svoje opovržení nad těmi, kteří se svou produkcí chytrácky postavili na pomezí zakázaného a dovoleného, aniž by však tuto mez kdy překročili. S takovou představou umělce ve válečné době polemizoval Chalupecký, jenž umělce, kteří se i přes nepřítel doby pokoušeli tisknout, vystavovat a hrát, obhajoval. Nepřímo tak vyjádřil svou podporu rovněž Miladě Součkové – srov. Jindřich Chalupecký: „Kultura za okupace“, *Listy* 1, 1946, č. 1, s. 132–134, zde s. 133.

Obálka od Gertrudy Gruberové-Goepfertové
Neznámý člověk nakonec vyšel až roku 1962 jako 42. svazek edice Roberta Vlacha *Sklizeň svobodné tvorby*. Představy Milady Součkové o obálce *Neznámého člověka* zachycuje její dopis malířce a básnířce Gertrudě Gruberové-Goepfertové: „Já stejně na to nechci žádné kresby, ilustrace, výraz, neb to je próza o různých historických okamžicích tak mezi sebou odlehlých, jako je rok šestašedesátý, balkánské války atd. Pojítkem mezi nimi je právě zážitek neznámého člověka. Tedy obálka pouze grafická.“

Zdroj: Milena Součková: *Neznámý člověk. Román*, Norman, Česká kulturní rada v zahraničí 1962; Magdaléna Platzová (ed.): „Po krk v poesii“ [výběr z dopisů Milady Součkové Gertrudě Gruberové-Goepfertové], *Literární noviny* 15, 2004, č. 10, s. 1, 10–11, zde s. 10, dopis z 29. 4. 1961.

literárního díla, stala se doba protektorátu pro Součkovou neúspěšnějším obdobím její spisovatelské dráhy. V dopise Jindřichu Chalupeckému z roku 1969, při smutném povzdechnutí nad tím, jak macešsky se k ní zachovala československá literatura, uvedla Součková jediné výjimečné období svého úspěchu – okupaci: „To jsem mohla tisknout a byla jsem spisovatel.“ Dále pokračuje: „Ke konci německé okupace a začátkem 1945/46 se mi mohlo zdát, že budu mít to, co mají druzí, společenství literatury“, to „bych byla uspěla.“²⁸ Období „melantrišské hojnosti“ však pro Součkovou skončilo společně s válkou.

V korespondenci se Součkovou Josef Träger opakovaně prezentoval jako hlavní překážku vydání jejích rukopisů zhoršení podmínek vydavatelské praxe v poválečném období: „vydavatelská situace se nezlepšila, naopak zhoršila poklesem čtenářského zájmu, zaviněným nedostatkem peněz a vysokou cenou knih.“²⁹ Na nízkou výkonnost tiskárny a především „katastrofální odliv dosavadní knižní konjunktury“ a čtenářského zájmu vůbec zehrá Träger také v dopise Chalupeckému:

Dnes předvídat další vydavatelské možnosti může jen prorok, který vidí do budoucnosti. Já si netroufám tvrdit, jak velká krize postihne nakladatelský a knihkupecký trh příštího roku, ale jsem blížek spíš pesimismu než optimismu, aspoň podle těch známek, jejichž jsme svědky letošního jara.³⁰

28) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 29. 7. 1969.

29) LA PNP, Milada Součková, Josef Träger Miladě Součkové 16. 11. 1946.

30) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Josef Träger Jindřichu Chalupeckému, nedatováno, patrně květen 1946. Složitá ekonomická situace ovlivnila složení nakladatelského plánu – vydání nových autorů v tomto období bylo dle Trägera zhora nemožné. Chalupeckému napsal, že s edicí *Poezie* sází na „nejzralejší a nejhodnotnější sbírky“, protože „začátečníci nemohou prozatím přicházet v úvahu“. – Tamtéž.

Zdržením vydání, či dokonce vrácením rukopisu byla postihnuta řada spisovatelů, mimo jiné přátel Milady Součkové – zmiňme Petra Dena,³¹ Jindřicha Chaloupeckého a Romana Jakobsona. V květnu roku 1946 napsal Träger Chaloupeckému: „Nakladatelská situace aspoň u nás není o mnoho lepší, než byla loňského roku. Přípravovaný jarní program pro přílišnou zaměstnanost tiskárny volebními přípravami přesunuje se vlastně do podzimního období, takže i Váš Weiner bude muset ještě počkat.“³² Osud Chaloupeckého monografie o Weinerovi předjímá osud *Neznámého člověka* o pouhých několik měsíců – rovněž Chaloupecký zasílá Melantrichu žádost o vydání rukopisu, který je mu Trägrem předán v září 1946. Chaloupeckého *Richard Weiner* v nakladatelství Melantrich nikdy nevyšel (byl vydán v roce 1947 v Aventinu) – spolupráce Chaloupeckého s Melantrichem skončila o rok později, po zastavení *Listů* jakožto časopisu nevyhovujícího nově nastoleným ideologickým požadavkům.³³ Chaloupecký se zřejmě prostřednictvím Součkové pokusil prosadit svou monografii rovněž na americký vydavatelský trh, avšak Součková, která již ztratila svou víru v americké nakladatele, jej v srpnu roku 1947 informuje: „Co se týče toho Weinerja, pokusím se. Ale tady jsou nakladatelé právě tak slabomyslní jako u nás.“³⁴

Zatímco rukopisy Milady Součkové a Jindřicha Chaloupeckého byly vydavatelem zdržovány, dle jeho tvrzení z ekonomických důvodů, kniha Romana Jakobsona byla slovy Trägera odmítnuta „z politického stanoviska“ a „z vydavatelského hlediska“. Melantrich, jak potvrzuje Träger v korespondenci, opakovaně usiloval o vydání Jakobsonovy *Moudrosti starých Čechů*, která vyšla v roce 1943 ve Spojených státech. V nedatovaném dopise, napsaném pravděpodobně v květnu 1946, sděluje Chaloupeckému, že

naše nakladatelství nemíní vydat Jakobsonovu knihu, i když o ni projevilo několikrát zájem. Měl jsem nepříjemnosti mimo i uvnitř Melantricha s tím, že *Listy* otiskly vedle sebe ukázkou z Jakobsonovy knihy a z Hostovského próz, neboť nelze opravdu slučovat na jedné platformě dva tak protichůdné zjevy. Nejen z politického stanoviska, ale také z vydavatelského hlediska není možno v našem nakladatelství uskutečnit vydání Jakobsonových knih.³⁵

31) V předmluvě k souboru esejí *Počítadlo* vzpomíná Petr Den: „Rukopis této knížky vyžádalo si ode mě už v květnu 1945 jedno významné pražské nakladatelství, spojené s tiskárnou důležitého protikomunistického listu. Avšak přes chválu jeho lektorů – jeden z nich uveřejnil jeden z esejí knížky v prvním čísle prvního ročníku *Listů, čtvrtletníku pro umění a filosofii*, roku 1946 – vydavatelství s jejím vydáním otálelo, aby prý ‚nepobouřilo velmi citlivé veřejné mínění.‘“ Petr Den: *Počítadlo. Sedm proslulých k jeho Veličenstvu Lidu*, New York, Universum Press 1961, s. 7–8.

32) LA PNP, Jindřich Chaloupecký, Josef Träger Jindřichu Chaloupeckému, nedatováno, patrně květen 1946. Podobný osud postihl rovněž dvousvazkovou antologii z Weinerova díla, kterou na podnět Melantrichu z roku 1945 začal připravovat Jindřich Chaloupecký.

33) Číslo *Listů* z 21. 10. 1948 obsahuje v samém závěru přesný popis situace tohoto časopisu: „*Listy* vycházely nákladem Melantricha; a jestli druhý ročník přišel ke svým čtenářům se zpožděním půlročním, poněvadž národněsocialistické vedení tohoto nakladatelství se pokoušelo nedodržet smlouvy, uvádějíc, že jde o revue tendencí komunistických, nový ředitel, nastolený neblahým řízením osudu po únorovém převratu, pokud se proti všem protestům spisovatelů udržoval při své vládě, si zase umanol pokládat *Listy* za existencialistické, a proto prý pro Melantrich nesnesitelné.“ (red.): „Třetí ročník *Listů*“, *Listy* 3, 1948, č. 1, s. 48.

34) LA PNP, Jindřich Chaloupecký, Milada Součková Jindřichu Chaloupeckému 20. 8. 1947.

35) LA PNP, Jindřich Chaloupecký, Josef Träger Jindřichu Chaloupeckému, b. d.

Odmítnutí prestižního nakladatelství vyvolalo velký konflikt (Součková psala o kauze Jakobson versus ČSR). Jakobson byl v tuto dobu velmi uznávaný, po válce se stal profesorem na Harvardu a jeho kariéra strmě stoupala. Po odmítnutí z Melantrichu zjevně zanevřel na všechny přítomné, jak dokládá Součková v dopise Chalupeckému: „A teď jste pro něj Melantrich a žádná moc na světě ho nepřesvědčí, že nejste, ani já.“³⁶ Jindřich Chalupecký oslovil později nakladatele Petra s návrhem vybraných studií Romana Jakobsona. V dopise psaném v prosinci 1947 požádal Petra o vydání: „Jste jediný nakladatel, který může vydávat eseje a vědecké studie. A existuje kniha, která by rozhodně měla být vydána: soubor studií Romana Jakobsona. Jeho význam pro nás je nesmírný a přitom jeho práce jsou rozházeny po časopisech tak, že mladší generace už o nich neví vůbec nic.“³⁷ Následná komunikace Romana Jakobsona s Václavem Petrem z počátku roku 1948 naznačuje jeho ochotu připravit své vybrané články (s opravami a škrty) k vydání. Slibovaný soubor však vzhledem k politickým událostem u Petra nikdy nevyšel.

Přestože jedni museli na vydání dlouho a často beznadějně čekat, druzí vydávali v Melantrichu i několik titulů v jednom roce. Takovou vydavatelskou hvězdou poválečného Melantrichu se stal například Egon Hostovský. Melantrich zareagoval na kritický a pravděpodobně i čtenářský ohlas, kterému se Hostovského prózy těšily, a jen v roce 1946 vydal v rámci Hostovského spisů romány *Listy z vyhnanství*, *Sedmkrát v hlavní úloze* a *Úkryt*, v roce 1947 román *Cizinec hledá byt* a v roce 1948 novelu *Žhář*. „Ve všech těchto románech dostal ahasverovský, vykořeněný člověk Hostovského básnictví nový a přesný duchovní půdorys, na jehož základě Hostovský postavil zcela nově, u nás prozatím poprvé, tematiku člověka žijícího na přelomu této války,“³⁸ shrnul hlavní témata Hostovského próz Jan Grossman. Hostovského romány se po válce staly ceněným svědectvím o člověku v existenciální krizi a dle kritiků rovněž pokládaly aktuální otázky, „kam míří a kam dospívá tento svět“.³⁹ Vydávání próz Egona Hostovského v Melantrichu nesla Součková s nelibostí; v říjnu 1946 napsala rozhořčeně Trägerovi, že zatímco její rukopisy zůstávají nadále nevydané, on tolik tiskne Hostovského.⁴⁰

Melantrich při zhoršení vydavatelských podmínek pravděpodobně upřednostnil rukopisy Egona Hostovského, které, oproti prózám Součkové, dokázaly nově interpretovat „chaos dneška v celé jeho šíři a rozložitosti“.⁴¹ Hostovského prózy vyhovovaly rovněž ve své orientaci na nedávnou minulost. Právě tento směr v umělecké tvorbě doporučil Träger Součkové na sklonku roku 1946, když vyslovil naději, že je snad překvapí „románem,

36) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 2. 7. 1947.

37) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Jindřich Chalupecký Václavu Petrovi 15. 12. 1947.

38) Jan Grossman: „Problematika přelomu“, *Listy* 1, 1946, č. 2, s. 302–305, zde s. 302.

39) Tamtéž.

40) Součková nikdy nepřestala sledovat český knižní trh. V roce 1969 píše Chalupeckému na jeho nabídku, že by bylo možné vydat její sbírku básní mimo Prahu: „Podívejte se, publikují Čepa, Blatného atd. Čep pracoval v Radio Free Europe v Mnichově a nikomu to nevaří. Proč zrovna já.“ LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 29. 7. 1969. S postupující normalizací z vydání opět sešlo. Chalupeckému o tom napsala: „Ovšem, když jsem dostala Váš dopis, to odmítnutí uveřejnění, to mi vzalo dech, tak asi na 24 hodiny, přes to, že jsem to vlastně čekala a že jsem měla čas se na to připravit. Ale krev není voda. V té chvíli bych si byla ráda ulehčila dopisem Vám, ale to jsem nechtěla, jak tady říkají *cry on your shoulder*. Jsem s tím dávno smířená, asi to tak musí být. Ale někdy mě to tíží, jako těžký sen.“ LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 28. 6. 1970.

41) Jan Grossman: „Problematika přelomu“, *Listy* 1, 1946, č. 2, s. 302–305, zde s. 302.

obráceným víc k budoucnosti než do minulosti“.⁴² V tom, co Träger charakterizoval Součkové jako odklad vydání jejích rukopisů z důvodu vytíženosti tiskárny či nedostatku papíru, tak lze spatřovat projev určitých vydavatelských a literárních strategií.

Milada Součková – exkluzivní experiment?

„Váha a případně přijatelnost či nepřijatelnost literárního experimentu se vždy lépe posuzuje na takovém textu, který ‚svou experimentalitu‘, roztržku s ustálenými kánony, otevřeně manifestuje, je už prima vista jaksi neobvyklý a provokující.“⁴³ Charakteristika Karla Miloty, kterou vyslovil ve své úvaze o Součkové dvojrománu *Odkaz, Zakladatelé*, platí pro většinu jejích literárních aktivit. Součková ve svých románech zdůrazňovala nutnost proměny starých forem, odpovídající modernímu pojetí skutečnosti. V dopise Chalupeckému sice souhlasí s jeho představou uměleckého díla jako života, ale vzápětí dodává: „přece jen tu musí být – a vždycky bylo – to vědomé úsilí umělce, ta představa formátu, jehož chce dosáhnout. Ne ovšem jako osobnost, ale jako formát díla, který je v jeho povědomí.“⁴⁴ Tyto názory rozvedla v roce 1942 v článku *K problému současného románu*: „ačkoliv píšou romány, nevěřím v budoucnost románu, alespoň ne takového, jaký se nám jevil a jeví v průměru svého posledního vývojového období.“⁴⁵ Součková zde označuje dřívější romány za špatné, protože využívaly výhradně osvědčených výrazových prostředků, a vyjadřuje souhlas s výchozí myšlenkou avantgardy, že novou skutečnost nebude možné vyjadřovat starými formami.⁴⁶ Naposled se k tomuto článku vrátila v *Hlavě umělce*:

Napsal jsem před časem článek v tomto smyslu, který vzbudil trochu ohlasu: totiž, že všichni začali okamžitě hájit „román“. Nechte nám náš román! (Něco, co jsme si zvykli číst, než jdeme spát, mít o tom svůj pevný názor, mluvit o tom, psát o tom.) Nebyl bych tak přesvědčen o jeho „zániku“ [...], kdybych nebyl přesvědčen, že společnost, která jej vytvořila, je na vymření.⁴⁷

Tyto nekompromisní názory na novou románovou formu, které vstupovaly do konfliktu s většinovým názorem čtenářů i kritiků, by mohly představovat jeden z důvodů, proč po válce přestal Melantrich tisknout prózy Milady Součkové – avšak ředitel Melantrichu Josef Träger naopak její rozhodnost v úvahách o nové formě hluboce ocenil (jakkoliv jeho pochybnosti o modernismu mohly postupně sílit):

Dovedu pochopit, jak musí jít proti srsti Váš osobitý sloh všem těm, kdož jsou navyklí vidět naučeným způsobem. Nejlepší odpovědí na referát v *Lidovkách*, který jsem samozřejmě četl, je přesně tato vaše románová skica: shledávám se v ní se vším tím, co mě osobně zajímá i provokuje, a podivuji se ostrosti, s jakou dovedete říznout do hlavního problému.⁴⁸

42) LA PNP, Milada Součková, Josef Träger Miladě Součkové 16. 11. 1946.

43) LA PNP, Karel Milota, fas. Milada Součková, rkp. poznámky k dílu.

44) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 20. 8. 1947.

45) Milada Součková: „K problému současného románu“, *Čtete* 4, 1942, č. 21, s. 185–186, zde s. 185.

46) Tamtéž, s. 186.

47) Milada Součková: *Hlava umělce. Studie k větší práci*, Dílo Milady Součkové, sv. 8, eds. Kristián Suda, Richard Štencl, Praha, Prostor 2002, s. 19.

48) LA PNP, Milada Součková, Josef Träger Miladě Součkové 16. 11. 1946.

Träger pokračuje ve svém velmi otevřeném vyznání a zobecňujícím soudu:

Odvykli jsme v těchto přechodných letech tomu, že umělec přináší nové vidění světa, protože jsme začínali tonout v prostřednosti a průměrnosti lidí netalentovaných a jen povrchně a konjunkturálně produkujících. Setkáme-li se v téhle době s osobností v sobě uzrálou a svým dílem provokující, nedovedeme odpovědět jinak než odporem, odmítáním nebo posměchem, abychom uchovali svou vlastní vážnost.⁴⁹

Josef Träger vyslovil své nadšení v osobní korespondenci, vydání *Hlavy umělce*, nad kterou byla jeho úvaha vyřčena, však nepodpořil. Vyhověl pravděpodobně tlaku sblížit moderní literaturu s lidem, masovému vkusu, který zřetelně pojmenoval v tomtéž dopise Součkové z listopadu 1946: „Kromě toho se všude volá po populární a přístupné literatuře pro nejširší vrstvy a brojí se proti jakékoliv formální exkluzivnosti.“⁵⁰ Jakkoliv přívlastek „exkluzivní“, kterým autorčiny prózy častovala dobová kritika, Součková v korespondenci s Chalupeckým ostře odmítla slovy „já jsem pro českou literaturu příliš ‚exkluzivní‘, je to lež a podvod, který na mě páchají všichni ti oportunisté prolhaní“,⁵¹ stal se pravděpodobně jednou z klíčových překážek vydání jejích textů po druhé světové válce. A to i přesto, že některé její rukopisy charakter „exkluzivnosti“, tj. „experimentálnosti“, zcela nenaplnují.

Román *Neznámý člověk* představuje jednotlivé historické události od prusko-rakouské války do poloviny třicátých let. Vypravěč sleduje osudy historicky „neznámých“ lidí na pozadí velkých dějinných okamžiků, ze kterých jsou pro svou nevýznamnost a neznámost vyřazeni. Zástupci neznámého člověka, lapeni v každodennosti vlastních „malých“ příběhů, prožívají významné historické okamžiky, aniž by si toho byli vědomi. Přestože jsou současníky událostí, které se staly nositeli historického významu, nejsou s to porozumět této síle dějin. Velké dějiny, odehrávající se mimo možnost poznání účastníka „malých dějin“, vzbuzují v postavách lhostejnost, častěji jsou však zdrojem osamění a prožitků odcizení.

Takové pojetí dějinnosti bylo sice v rozporu s dobovou orientací na nedávnou minulost a na atraktivní záznam osudu jednotlivce, který prochází existenciální krizí, podobně jako s historickým materialismem i s nacionalistickým pojetím, v nichž malý člověk „musí“ pochopit logiku dějin, nicméně ve srovnání se *Školou povídek* či románem *Bel canto* nelze román *Neznámý člověk* označit jednoduše za příliš experimentální a čtenářsky nepřístupný. Můžeme se proto domnívat, že k odmítnutí *Neznámého člověka* nedošlo pouze na základě charakteru rukopisu (pravděpodobně nikdy nenabídnutém k cenzurnímu řízení), ale spíše kvůli charakteru psaní jeho autorky, soustavně spojované s intelektuálním experimentem, který se v poválečném období jevil jako neaktuální.

49) Tamtéž.

50) Tamtéž.

51) LA PNP, Jindřich Chalupecký, Milada Součková Jindřichu Chalupeckému 29. 6. 1947.

Závěrem

V této studii jsme sledovali spleť individuálních, parciálních i strukturních důvodů, které způsobily, že román *Neznámý člověk* zůstal pro poválečné Československo neznámým rukopisem. Shrňme, že Součková nebyla v Praze a nemohla se o své rukopisy starat osobně; Josef Träger měl po osvobození v podniku určité konflikty, které mu bránily realizovat takový ediční plán, jaký by chtěl; do edičních plánů zasahovalo nakladatelům ministerstvo informací, které určité texty samo zdržovalo, zamítalo apod.; vzrůstala nedůvěra k modernismu a paradigmatu moderny, projevující se jistou únavou z tříštění fabule, z rozmanitosti vypravěčských technik a z formálního experimentu; tvorba Milady Součkové byla v rozporu s hledáním „cest literatury k lidu“ (jedno z hesel sjezdu Syndikátu českých spisovatelů v roce 1946). V neposlední řadě pak měli být po válce upřednostněni ti autoři, kteří nemohli své texty v době protektorátu publikovat (mimo jiné právě Egon Hostovský). Tyto a mnohé další skutečnosti vymezují kulturní prostor, v němž nebyla pocítována potřeba a nutnost vydat právě romány Milady Součkové.

Přestože Melantrich rukopis *Neznámého člověka* nikdy neodmítl, v Trägerově korespondenci můžeme sledovat vzrůstající přesvědčení, že ráz Součkové tvorby nepodporoval, v některých okamžicích prakticky vylučoval možnost vydání jejích rukopisů. Träger rukopis pravděpodobně nikdy nezaslal k cenzurnímu řízení, a lze dokonce vyslovit pochybnost, zda *Neznámého člověka* četl.

Součková se nikdy zcela nesmířila s tím, že přestala být vydávanou prozaičkou prestižní značky Melantrich. V dopisu z 10. června 1947 píše v reakci na stažení svých rukopisů z Melantrichu Jindřichu Chaloupeckému: „Je mi moc smutno, když myslím na své postavení.“ A prorokuje: „Věřte mi, že s tou světskou slávou už vůbec nepočítám.“⁵² Za svého života (a v jistém smyslu ani po své smrti) Součková nenaplnila touhu být čtenou a vydávanou spisovatelkou – ke svým exulantským vydáním přistupovala s jistou trpkostí. V únoru 1982, rok před smrtí, komentuje v dopise Chaloupeckému vydání svého textu v *Proměnách* v tom smyslu, „že to je sice radostné, ale není to ta sláva“: „Sláva je, když už na to čekají ‚dychtivě‘ redaktoři a tiskaři a noviny a akademie. Měli jsme to, Jindříšku, na dosah ruky, ale vyklouzlo nám to, alespoň nás ta sláva nezkazila.“⁵³

52) LA PNP, Jindřich Chaloupecký, Milada Součková Jindřichu Chaloupeckému 10. 11. 1947.

53) LA PNP, Jindřich Chaloupecký, Milada Součková Jindřichu Chaloupeckému 6. 2. 1982.